

SZOLIDÁRIS GAZDASÁG KÖZPONT

ÉLELMISZER- ÖNRENDELKEZÉS

Probléma elemzése

Az uralkodó kapitalista élelmiszer-rendszerek felszámolták a természeti környezet és a társadalom rezilienciáját: az emberiség az eddigi legnagyobb válságával úgy fog szembenézni, hogy a legalapvetőbb emberi igényt, az étellemezést kimerült termőföldeken, kizsákmányoló munkával és igazságtalan elosztórendszerekben elégíti ki. A tőkefelhalmozás logikájára épülő (élelmiszer-)termelés és kereskedelem számos hibája közül az egyik legtöbbet tárgyalt probléma, hogy hosszú ellátási láncokban (HEL) szerveződik. Ennek következménye a teljesség igénye nélkül a csomagolóanyagok mennyiségi szükséglete, a szállítással járó környezeti terhelés és a globális gazdasági egyenlőtlenségek fenntartása. További jellemző tendencia, hogy a piac, melyen ezek a hosszú ellátási láncok megszerveződnek, kiágyazódott a társadalomból. A kapitalista piacgazdaság a társadalom fölé rendelte a gazdaságot, ami felett, a tulajdon koncentrációja következtében, egyre kevesebb ember rendelkezik. Így a kapitalista élelmiszer-rendszerek sem a társadalom ellátására, hanem a tőke gyarapítására töreksenek. Az éhezés oka nem az elégtelen termelői kapacitás, hanem az egyenlőtlen újraelosztás. A strukturális problémák személyes szinten úgy jelentkeznek, hogy a piacgazdaságba ágyazott fogyasztás személytelenné és individuálissá válik. Az alapvető étellemezési-igények terhét az egyénre hárítja, aki ezeket piaci közvetítőkön keresztül elégíti ki – annak minden hátrányával együtt.

A fogyasztói oldalt érintő problémáknál a termelési viszonyokat érintő negatív következmények még súlyosabbak: az agrár társadalom szerkezetét a nagyipari élelemtermelés drasztikusan átszervezte, ellehetetlenítve az ennek a logikának nem megfelelő kisgazdák életben maradását. Monokultúrás termesztés és nagyipari mezőgazdaság kéz a kézben jár, a jelenlegi piaci és szabályozási körülmények a termelésnek ezt a módját juttatják monopol helyzetbe. A túlzott gépesítés jelentős károsanyag-kibocsátást okoz, a monokultúrás termesztési mód az étel, és a termőföld minőségét is rontja, illetve aránytalanul területigényes. Előbbi a Földet fűti, utóbbival a minőségi éhezés válik egyre elterjedtebbé a világon, illetve ritkulnak a vadállományok élőhelyei, ezáltal csökken a természeti környezet fennmaradásának alapját képező biodiverzitás. Mivel a nagytőkés termelők előnyt élveznek a piacon, a kistermelők elszegényednek, a nagytermelők felvásárolják azok földjeit is, így koncentrálódik egyre kevesebb kézbe a földtulajdon. Ezt sok esetben maga az állam segíti elő az igazságtalan és hatékonytalan agrártámogatási rendszerrel. Hiába jobb a kistermelők terményeinek minősége, a kapitalista piacgazdaság elsősorban nem a minőséget, hanem a mennyiséget jutalmazza a termelésben, és környezeti terhelést sem veszi számításba. Mindezek mellett a tudás is egyenlőtlenül oszlik el a mezőgazdasági szektorban, leképezve a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségeket az agrárszektorban. A tőkehiányos kistermelők nem jutnak hozzá ahhoz a tudáshoz, amely szükséges a progresszív termelési módok alkalmazásba vételéhez, sem ahhoz, hogy rendszerben lássák magukat, szerveződjenek és számukra (is) kedvezőbb rendszereket alkossanak.

Az ezekre a problémákra reagáló, már létező progresszív kezdeményezések (pl.: kosárközösségek, közösségi gazdaságok, permakultúrás kistermelők, agroökológiai szakemberek, stb.) azonban nincsenek valódi politikai hálózatban. A kosárközösségek például általában nem töreksenek aktívan arra, hogy a fenntartásukon túlmutató explicit politikai cél felé is

haladjanak. Bár közösségileg szervezettek, atomizált egyéni fogyasztást elégítenek ki, nem céljuk például a helyi közétkeztetés megszervezése, mellyel a nőkre háruló reprodukzív terhet csökkenthetnék. Kapacitásaik, hatókörük sugara véges, mert nem képesek volumen növekedésre és nem kötnek mozgalmi koalíciókat.

Az élelem-önrendelkezés, vagyis a gazdasági döntéshozatal radikális demokratizálása, a fogyasztás és a termelés közösségi ellenőrzés alá vonása, és azok materiális alapjának közös tulajdonlása lehet a módja a piac, és általában a mezőgazdaság beágyazásának a társadalomba. Ez a gazdasági hozzáállás egyrészt képes lehet a kapitalista felhalmozási logikával való ellentartásra, és így az általa kizsákmányolt és prekarizált gazdasági szereplők emancipálására, másrészt az ezzel a logikával ugyan szembe helyezkedő, mégis apolitizált, és szűk körben működő közösségek tevékenységének önrendelkezéssé és forradalmi municipalizmussá való átfordítására. Fogyasztói oldalról az ezen logika szerint működő projektünk hosszútávon lehetőséget nyújthat közösségek számára a jó minőségű, ökológiai és társadalmilag etikusan megtermelt, a lokális gazdaságokat erősítő termékekhez való hozzáféréshez. A tudatos vásárlásra szoktatáson kívül propozált elképzelésünk erősítheti a reprodukzív munkát végző társadalmi szereplők tehermentesítését, és egy közösségi alapokon nyugvó, a közös tulajdon által radikálisan demokratikus gazdasági ökoszisztémát, és az ennek részeként kialakuló élelemezést.

A legvégső cél az élelem áru formájának teljes eltörlése, a nagyipari, monokultúras mezőgazdaságra és piaci elosztásra építő élelmiszerrendszerek demokratikusan szervezett, igazságosan elosztott és környezetileg valóban fenntartható gyakorlatokra való felváltása. Ennek megfelelően, mint szervezet facilitálni szeretnénk minél több olyan gyakorlat létrejöttét és önfenntartó hálózatba szerveződését, amely az élelem-önrendelkezés, az agroökológia, a permakultúra és a szövetkezeti elvei alapján működő közösségi megoldásokat nyújt a fent kifejtett problémákra.

Célmeghatározás

A fenti változáselmélet alapján rövidtávú misszióként egy fogyasztói szövetkezet létrehozását tűztük ki célul. Célcsoportunk a Gólya Presszó által működtetett Kazánház köré szerveződő mozgalom tagjai, és annak helyi környezete, a nyolcadik kerületi lakosság. Ezen a gyakorlati munkán keresztül szeretnénk elérni gazdákat és bizalmi viszonyt kialakítani velük, amire alapozva a későbbiekben szorosabb gazdasági szövetségeket alakíthatunk ki velük és köztük.

A Fogyasztói Szövetkezet előnye, hogy a fogyasztást rövid ellátási láncokkal (REL) szervezi meg, amelyek a termelőket közvetlenül kötik össze a fogyasztókkal. Ha a termelő és a fogyasztó közé nem ékelődik be kizsákmányolásban érdekelt közvetítő szereplő, valamint a fizikai térben is közel vannak egymáshoz, jelentősen csökkenthető, vagy optimális esetben teljesen kiküszöbölhető a károsanyag-kibocsátás, a csomagolóanyagok használata, a profit érdek, és az értékiáramlás. A fogyasztók és a termelők/termelés közt a kapcsolat közvetlenebb, személyesebb – így előbbiek tudatosabban viszonyulnak a termékekhez

(pl.: szezonális termények, termelési módok, igényeiknek megfelelő termék előállításának költsége és realitása), utóbbiak pedig biztos piacot nyerhetnek a termékeiknek és segítséget a reprodukciós terheikben, vagy konkrétan a termelésben is. Ha a gazdák mindezek mellett az egymás közötti szorosabb gazdasági szövetkezésre is nyitottak, akkor közösen tulajdonolt eszközökkel, közös könyveléssel, szolidáris garanciákkal olajozottabbá és stabilabbá tehetik a termelést. Az olyan módszerek és keretrendszerek alkalmazásával, mint a permakultúra és az agroökológia növelhető lenne a terméshozam, csökkenthetők lennének a munkaterhek és ellenállóbbá válna a termelés, például a klímaváltság okozta külső hatásoknak. Ezek megismerése és átvétele is könnyebben megvalósítható közösen, ahogy a fenti elveket politikailag keretező élelem-önrendelkezés, és az ezért folytatott küzdelem is közösségben valósítható meg.

Fogyasztói oldalról szeretnénk a vásárlást és a táplálkozást tudatosabbá és egészségesebbé tenni, ezért hoztunk létre egy Facebook csoportot, ahol a tagok a tőlünk vásárolt termékekből főzött ételeket, receptjeiket oszthatják meg, de az egymással való informális kommunikációt is lehetővé teszi. A bevásárlóközösségre általánosságban igaz, hogy olyan élelmiszereket tesz hozzáférhetővé, amik a városban nem, vagy csak nehezen érhetők el, és amelyek egészségesek. Bevásárlóközösségünk számára az élelmiszer beszerzés nem egy szolgáltatás igénybevétele, hanem egy, a gazdákkal összehangolt közösségi munka eredménye, ezért választottuk elérendő szervezeti formaként a szövetkezeti modellt. Mivel a mi bevásárlóközösségünk terepe egy nagyváros, amin belül a gazdálkodás vidéken működő intézményei nem működtethetők, támogatni kívánjuk a városi közösségi kertek létrehozását is, így az élelmiszerigények egy része helyben is kitermelhető lenne.

Olyan termelőkkel szeretnénk együttműködni, akik nem, vagy csak nehezen tudják a saját piacukat megteremteni, de a termelési módjuk valamilyen módon illeszkedik az Szolidáris Gazdaság Központ alapelveihez és stratégiájához, vagy nyitottak ezekre. A rövid ellátási láncok kialakításakor elsődleges szempontnak számító 40–70 km-es távolságot fogyasztók és termelők között felülírja a minősítésünk során a szolidaritás szempontja, a környezeti terhelést pedig olyan logisztikai megoldásokkal próbáljuk csökkenteni, hogy egy adott tökehiányos térségből, közös fuvarban szállítsuk fel az összes megvásárolt terméket.

Terveink között szerepel a termékeink kiszállítása a mozgalom biciklis futár-szervezetének segítségével, hogy a szállítási lánc minden eleme szolidáris alapon működjön. A kiszállítással a háztartások reprodukciós terhe tovább csökkenhetne.

Végül pedig kapcsolatépítéssel és hálózatosodással is szeretnénk hozzájárulni, hogy a szolidáris gazdaság szempontrendszer az agráriumban minél szélesebb körben elterjedjen, és annak elvei alapján működő gyakorlatok jöjjenek létre.

A Vörösbecy Fogyasztói Szövetkezet, mint pilot projekt

A Vörösbecy Fogyasztói Szövetkezet 2020 augusztusában kezdte meg gyakorlati munkáját, egy hosszabb előkészítő folyamatot követően. Az átadásainkat először friss zöldségekkel és gyümölcsökkel kezdtük, feldolgozott termék a kínálatunkban a Görögországból származó, etikusan előállított és szállított olívaolaj volt, valamint egy Budapesti kis pékség kenyere. A termékpalettánk később kiegészült gyümölcslevekkel és mézzel, amelyet egyik beszállító gazdánk készített, valamint egy szövetkezeti alapon működő kisüzem szárasztájával. Egy együttműködés eredményeként fogyasztóink vásárolhattak továbbá egy közösségi fenntarthatósági kraft projektől, a Tangly Hands-től kenyér- és zöldségtartó, varrott zacskókat.

A fogyasztók és a termékek összekapcsolása a Kazánház tereiben valósul meg, heti rendszerességű átadások keretében. Az átadásokat a szervezői csapat operatív feladatainak elvégzése előzi meg. Minden héten először felmérjük a nekünk eladó gazdák aktuálisan elérhető terményeinek mennyiségét és minőségét, majd a kapott információ alapján „kosarakat” hozunk létre, igyekezve egy hétre elegendő mennyiségű és változatos termék-együtteseket létrehozni. Ezekből a kosarakból rendelhetnek fogyasztóink egy levelezési listán keresztül. A fogyasztói rendelések fényében adjuk le igényeinket a gazdáknak, akiktől aztán autóval szállítjuk a termékeket Budapestre. Itt egy átadási nap keretében önkénteseink összekészítik a „kosarakat”, amelyeket a vásárlók egy meghatározott időszáiban vehetnek át.

Az eddigi rendszerünkben, a fent leírt módon operálva az átadások alatt átlagosan három-négy gazda termékeit adtuk át 30-40 fogyasztónak. Az olajon kívül minden termékünk Borsod megyéből származik, Miskolc vonzáskörzetéből. Termelőink között van háztáji gazdálkodásból élő kistermelő, szövetkezeti alapon működő feldolgozó üzem, és nagyobb léptékben, de még mindig nem ipari mezőgazdasági módszerekkel termelő kisgazda is. Egyikőjüknek sem a Szövetkezet jelenti az egyedüli fellevevőpiacát, de valamennyien nyitottak a szorosabb együttműködésre velünk.

Fogyasztóink elsősorban a Gólya, a Kazánház és egyéb, a rendszerkritikus mozgalmi közegbe beágyazódott szervezetek tagjaiból állnak (pl.: Társadalomelméleti Kollégium). Szociokulturális szempontból a művelt középosztályhoz sorolhatóak, akik tudatos fogyasztói réteggént vesznek részt projektünkben, a szolidáris gazdasági elvek támogatói. Ez számunkra megkönnyítette a fogyasztókkal való kommunikációt, árainkat nem kellett nagy mértékben lenyomni, lehetőségünk volt olyan gazdától rendelni, akik nem ökológiailag progresszív módon termelnek, de nyitottak rá.

Az átadásokat koordináló szervezői csapatunk nagyjából 10 aktív főből áll, akik különböző munkacsoportok tagjaiként hangolják össze a munkát. Az átadásokat koordináló munkacsoport mellett az infrastruktúraért, az adminisztrációért és a szervezői és fogyasztói

közösségért is felelős egy-egy munkacsoport. A munkacsoportok radikálisan demokratikus működése koordinációs alapelvként az egész szervezet működését meghatározza.

A munkacsoportok a heti átadások szervezésén kívül hosszabb távú tudástermelő, kutatási vonalon is dolgoznak, folyamatosan reflektálva a felgyülemelő tudásra, közösen gondolkodva a szervezet léptékváltásáról és jövőjéről. A Vörösbegyre, mint projektre ilyenformán mint gyakorlati kutatási módszerre is tekintünk.

Ez a kutatás aktívan integrálódik a Szolidáris Gazdaság Központ Élelem Munkacsoportja munkájába, amely már nem csak projekt, hanem rendszer szinten foglalkozik az agráriumot érintő kérdésekkel, és az alábbi témakörökben tűzte ki céljául tudás felhalmozását és rendszerezését:

- Elméleti keretek megismerése: agroökológia, permakultúra, élelem-önrendelkezés
- Területen tevékenykedő szervezetek, kutatók, bevásárló közösségek megismerése, kapcsolatépítés
- Agrárszektor feltérképezése: kik, hol, mit és milyen módszerekkel termelnek
- Bevásárlói közösségek indítására vonatkozó tudás megszerzése

Hosszútávú célunk egy olyan gyakorlati tudás felhalmozása, és olyan szakértői réteg kinevelése, amely alkalmas lehet szaktanácsadásra, kezdődő élelem-önrendelkezés körébe tartozó projektek segítésére. Munkánkból már az elmúlt fél év alatt látszik, hogy ez hiánypótló tevékenység lenne a mind a szűkebb, ezzel foglalkozó közegekben, mind a tágabb, a közösségi mezőgazdaság iránt érdeklődő társadalmi rétegek köreiben.

Jelenlegi erőforrásainkkal (mind pénzügyi, mind humántőke) elértük jelenlegi szervezeti formánk határait. Formalizálódásunk következő lépéseként szeretnénk webshopot létesíteni, hogy több gazdát tudjunk elérni és több fogyasztót kiszolgálni. A telephelyünkkel is szeretnénk szorosabbra vonni az együttműködést, amely elengedhetetlen növekvő infrastrukturális igényeink kielégítéséhez. Ezek a változások egyenes úton visznek tovább minket a bevásárló közösségek határainak és feltételeinek megismerése felé, továbbá alkalmat nyújtanak számunkra egy alaposabb adminisztratív (jogi és könyvelői) tudás elsajátítására, amely sokszor elhanyagolt, nehezen hozzáférhető és kifejezetten költséges, de létfontosságú egy szolidáris gazdasági projekt fenntartható működéséhez.

Szöveg: Seress Anna (fordítás: Seress Anna)

Grafika és tördelés: Csató Csenge